

เอกสารประกอบการสอน
รายวิชา กฎหมายและจรรยาบรรณวิชาชีพสาธารณสุข
(Laws and Ethic in Public Health Professional)

เสกสิทธิ์ ดวงคำ

สาขาวิชาสาธารณสุขชุมชน คณะวิทยาศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
(ฉบับปรับปรุง 2566)

เอกสารประกอบการสอน
รายวิชา กฎหมายและจรรยาบรรณวิชาชีพสาธารณสุข

เสกสิทธิ์ ดวงคำ
(สม.การบริหารงานสาธารณสุข)

สาขาวิชาสาธารณสุขชุมชน คณะวิทยาศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
(ฉบับปรับปรุง 2566)

คำนำ

เอกสารประกอบการสอน เล่มนี้จัดทำขึ้นเพื่อใช้ในการเรียนการสอน ในรายวิชา 4074505 รายวิชา กฎหมายและจรรยาบรรณวิชาชีพสาธารณสุข (Laws and Ethic in Public Health Professional) สำหรับนักศึกษาสาขาวิชาสาธารณสุขศาสตร์ ชั้นปีที่ 4 วิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมาย บทบาทของผู้ประกอบวิชาชีพสาธารณสุขในกฎหมาย สาระสำคัญของพระราชบัญญัติที่สำคัญในบังคับใช้ในงานสาธารณสุข และจรรยาบรรณวิชาชีพสาธารณสุข ซึ่งได้รวบรวมเนื้อหาจากหนังสือ ตำรา และบทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง

หวังว่าเอกสารประกอบการสอน 4074505 รายวิชา กฎหมายและจรรยาบรรณวิชาชีพสาธารณสุข (Laws and Ethic in Public Health) เล่มนี้จะเป็นประโยชน์กับนักศึกษาสาขาวิชาสาธารณสุขศาสตร์ และผู้ที่สนใจ เพื่อเป็นแนวทางและพื้นฐานในการศึกษากฎหมายและจรรยาบรรณวิชาชีพสาธารณสุข

เสกสิทธิ์ ดวงคำ

มิถุนายน 2566

สารบัญ

หน้า

คำนำ

สารบัญ

สารบัญภาพประกอบ

สารบัญตาราง

แผนการสอนประจำวิชา (มคอ. 3)

แผนการสอนประจำบทที่ 1

บทที่ 1 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมาย

1.1 ความหมายของกฎหมาย

1.2 ที่มาของกฎหมาย

1.3 ลักษณะของกฎหมาย

1.4 ระบบของกฎหมาย

1.5 ศักดิ์ของกฎหมาย

1.6 ประเภทของกฎหมาย

1.7 การบังคับใช้กฎหมาย

1.8 บทบาทของผู้ประกอบวิชาชีพสาธารณสุขชุมชนในกฎหมาย

แผนการสอนประจำบทที่ 2

บทที่ 2 สรุปลสาระสำคัญ พรบ.วิชาชีพการสาธารณสุขชุมชน พ.ศ. 2556

2.1 ลักษณะสำคัญ

2.2 เจตนารมณ์ของกฎหมาย

2.3 นิยามที่เกี่ยวข้อง

2.4 คณะกรรมการสภาการสาธารณสุขชุมชน

2.5 อำนาจหน้าที่ของสภาการสาธารณสุขชุมชน

2.6 การควบคุมการประกอบวิชาชีพการสาธารณสุขชุมชน

2.7 บทกำหนดโทษ

2.8 แนวทางการสมัครสอบใบประกอบวิชาชีพสาธารณสุขชุมชน

แผนการสอนประจำบทที่ 3

- บทที่ 3** **มาตรฐานวิชาชีพการสาธารณสุขชุมชน**
 อนามัยสิ่งแวดล้อมและอาชีวอนามัย
 การตรวจประเมินและบำบัดโรคเบื้องต้น
 การช่วยเหลือผู้ป่วยและการส่งต่อ
 การวางแผนครอบครัว
 การสร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรค
 การใช้ยาและเวชภัณฑ์ที่ไม่ใช่ยา

แผนการสอนประจำบทที่ 4

- บทที่ 4** **จรรยาบรรณวิชาชีพการสาธารณสุขชุมชน**
 ความหมายของจรรยาบรรณ
 จรรยาบรรณในการประกอบวิชาชีพการสาธารณสุขชุมชน
 การกล่าวหา ร้องเรียน สอบสวน สืบสวน และพิจารณาโทษผู้ประพฤติผิด
 จรรยาบรรณวิชาชีพการสาธารณสุขชุมชน

แผนการสอนประจำบทที่ 5

- บทที่ 5** **สรุปสาระสำคัญ พรบ.โรคติดต่อ พ.ศ. 2558**
 เจตนารมณ์ของกฎหมาย
 นิยามสำคัญ
 คณะกรรมการโรคติดต่อแห่งชาติ
 คณะกรรมการโรคติดต่อจังหวัด
 การเฝ้าระวังโรคติดต่อ
 การป้องกันและควบคุมโรคติดต่อ
 เจ้าพนักงานควบคุมโรคติดต่อ
 บทกำหนดโทษ

แผนการสอนประจำบทที่ 6

บทที่ 6 สรุปสาระสำคัญ พรบ.คุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522

เจตนารมณ์ของกฎหมาย

การปรับปรุงกฎหมาย

นิยามสำคัญ

คณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค

การคุ้มครองผู้บริโภค

การอุทธรณ์

บทกำหนดโทษ

แผนการสอนประจำบทที่ 7

บทที่ 7 สรุปสาระสำคัญ พรบ.สุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550

เจตนารมณ์ของกฎหมาย

นิยามสำคัญ

สิทธิและหน้าที่ด้านสุขภาพ

คณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ

สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ

สมัชชาสุขภาพ

ธรรมนูญว่าด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติ

แผนการสอนประจำบทที่ 8

บทที่ 8 สรุปสาระสำคัญ พรบ.หลักประกันสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2545

ความเป็นมาของระบบประกันสุขภาพไทย

เจตนารมณ์ของกฎหมาย

นิยามสำคัญ

สิทธิการรับบริการสาธารณสุข

คณะกรรมการหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ

สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ

กองทุนหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ

หน่วยบริการและมาตรฐานบริการสาธารณสุข

สารบัญภาพ

สารบัญตาราง

ตารางที่

หน้า

แผนการสอนประจำบทที่ 1

ความรู้พื้นฐานทางกฎหมาย

เวลาที่ใช้ในการสอน 3 คาบ (คาบละ 50 นาที)

เนื้อหาประจำบท

1. ความหมายของกฎหมาย
2. ที่มาของกฎหมาย
3. ลักษณะของกฎหมาย
4. ระบบของกฎหมาย
5. ศักดิ์ของกฎหมาย
6. ประเภทของกฎหมาย
7. การบังคับใช้กฎหมาย
8. บทบาทของผู้ประกอบวิชาชีพสาธารณสุขชุมชนในกฎหมาย

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

1. มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของกฎหมาย
2. มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับที่มา ระบบ ศักดิ์ ประเภท และแนวทางการบังคับใช้กฎหมาย
4. มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของผู้ประกอบวิชาชีพการสาธารณสุขชุมชนในกฎหมาย

กิจกรรมการเรียนการสอน

1. การบรรยาย
2. การศึกษาเอกสารประกอบการสอน
3. การศึกษาวิดีโอทัศน์
4. การอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น
5. การมอบหมายแบบฝึกโดยใช้คำถามท้ายบท

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารประกอบการสอน
2. คอมพิวเตอร์
4. แบบทดสอบออนไลน์
5. สไลด์ (Power Point)

การประเมินผล

1. การสังเกตการณ์ตอบคำถามและการมีส่วนร่วมในชั้นเรียน
2. การสังเกตการแสดงความคิดเห็นประกอบการอภิปรายกลุ่ม
3. ประเมินผลจากการสอบย่อยในชั้นเรียน

บทที่ 1

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมาย

กฎหมายเป็นแขนงหนึ่งของสังคมศาสตร์ (Social Science) และไม่มีความเป็นเอกเทศต้องผสมผสานกับวิชาแขนงต่าง ๆ มากมาย เช่น รัฐศาสตร์ จิตวิทยา เศรษฐศาสตร์ ตลอดจนวิทยาศาสตร์ด้านสิ่งแวดล้อม การแพทย์และอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะกฎหมายเป็นเครื่องมือและหลักปฏิบัติที่จะทำให้สังคมมนุษย์ดำเนินไปโดยมีระเบียบเรียบร้อยและปกติสุข การศึกษากฎหมายโดยโดดเดี่ยวไม่คำนึงถึงวิชาแขนงอื่นย่อมเป็นไปได้ โดยเฉพาะในสังคมที่พัฒนาแล้วเต็มไปด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัย ดังนั้นการศึกษากฎหมายจึงต้องศึกษาวิชาต่าง ๆ ด้วยจิตใจอันกว้างขวางและเพียบพร้อมด้วยศีลธรรม รวมทั้งต้องเอาใจใส่และสนใจต่อเหตุการณ์บ้านเมืองทั้งภายในและภายนอกประเทศในทุกด้าน

1. ความหมายของกฎหมาย

กฎหมาย ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 หมายถึง กฎที่สถาบันหรือผู้มีอำนาจสูงสุดในรัฐตราขึ้น หรือที่เกิดขึ้นจากจารีตประเพณีอันเป็นที่ยอมรับนับถือ เพื่อใช้ในการบริหารประเทศ เพื่อใช้บังคับบุคคลให้ปฏิบัติตาม หรือเพื่อกำหนดระเบียบแห่งความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหรือระหว่างบุคคลกับรัฐ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546)

นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่าน ได้ให้ความหมายของกฎหมายไว้ ดังนี้
รติกร เจือกไว้น(มปป: ออนไลน์) กฎหมายเป็นกฎเกณฑ์ กติกา หรือ มาตรฐานที่ใช้เป็นแนวทางพื้นฐานในการอยู่ร่วมกันในสังคม เพื่อให้สมาชิกประพฤติปฏิบัติตาม โดยไม่ถูกเอาผิดเอาเปรียบจากบุคคลอื่น ด้วยเหตุที่กฎหมายมีสภาพบังคับ ทำให้สมาชิกในสังคมทุกคนจะต้องรู้กฎหมาย ผู้ใดจะอ้างว่าไม่รู้กฎหมายไม่ได้ และจะต้องปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด

นฤมล ทิววงษา และสิทธิกร ศักดิ์แสง (2562: 96) กล่าวว่า กฎหมาย คือ บรรดา กฎเกณฑ์ที่สถาบันหรือผู้มีอำนาจสูงสุดในสังคมกำหนดแบบแผน ความประพฤติของบุคคลในความสัมพันธ์ระหว่างกันและกัน ทั้งนี้โดยจุดมุ่งหมายให้คนในสังคมมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยและยุติธรรม ที่ทำให้สังคมเกิดความสงบสุข

ปกรณศักร์ มงคลเคหา (2560: 10) กล่าวว่า กฎหมาย คือ ข้อบังคับหรือกฎเกณฑ์ที่วางระเบียบ เพื่อบังคับพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม โดยมีสภาพบังคับของสังคมนั้นๆ ซึ่งแต่ละสังคมย่อมมีกฎเกณฑ์ที่วางระเบียบเพื่อบังคับพฤติกรรมมนุษย์ที่แตกต่างกัน แต่ทั้งนี้ จุดมุ่งหมายที่ถือเป็นเจตนารมณ์หลักของ ข้อบังคับหรือกฎเกณฑ์ดังกล่าวคือความสงบเรียบร้อยของการอยู่ร่วมกันในสังคมซึ่งเริ่มจากหน่วยสังคมที่เล็กที่สุด เช่น ครอบครัว โรงเรียน สโมสร สมาคม ฯลฯ และลักษณะเฉพาะของกฎหมายนั้นจะแตกต่างจากระเบียบแห่งการอยู่ร่วมกันคือในแง่ของการมีสภาพบังคับซึ่งอาจจะเป็นสภาพบังคับทางเพ่ง สภาพบังคับทางอาญา หรือสภาพบังคับทางปกครองก็ได้ กฎหมายของแต่ละประเทศย่อมมีกฎเกณฑ์และมีการแบ่งประเภทที่แตกต่างกัน เช่น กฎหมายลายลักษณ์อักษรหรือกฎหมายจารีตประเพณี

2. ที่มาของกฎหมาย

ที่มาของกฎหมาย หมายถึง “กฎหมาย” ที่ศาลจะนำไปใช้ปรับแก้คดีที่เกิดขึ้น ที่มาของกฎหมาย ตามนัยดังกล่าว จึงแบ่งออกเป็น 2 ประการ คือ กฎหมายลายลักษณ์อักษร และกฎหมายจารีตประเพณี

2.1 กฎหมายลายลักษณ์อักษร กฎหมายที่รัฐได้ตราขึ้นไว้เป็นข้อบังคับกำหนดความประพฤติของบุคคลและประกาศให้ราษฎรทราบ สำหรับประเทศไทย โดยปกติกฎหมายได้ประกาศให้ราษฎรทราบใน “ราชกิจจานุเบกษา” กฎหมายลายลักษณ์อักษรแยกออกเป็น 3 ประเภท คือ

2.1.1 กฎหมายอันแท้จริง ได้แก่ กฎหมายซึ่งตราขึ้นตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ ได้แก่ พระราชบัญญัติ และพระราชกำหนด ถ้าตราขึ้นโดยมีข้อความขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ บทบัญญัตินั้นเป็นอันใช้บังคับไม่ได้

1.2.2 ข้อบังคับซึ่งฝ่ายบริหารเป็นผู้ออก โดยอาศัยอำนาจแห่งกฎหมาย ได้แก่ พระราชกฤษฎีกา กฎกระทรวง และคำสั่งหรือข้อบังคับที่ออกตามกฎอัยการศึก ซึ่งบัญญัติได้เฉพาะในขอบเขตแห่งพระราชบัญญัติ หรือพระราชกำหนด หรือกฎอัยการศึก แล้วแต่กรณี

1.2.3 ข้อบังคับที่องค์การปกครองตนเองเป็นผู้ออกโดยอาศัยอำนาจแห่งกฎหมายนั้น ได้แก่ เทศบัญญัติ ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร ข้อบัญญัติเมืองพัทยา ข้อบัญญัติจังหวัดและข้อบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งเป็นกฎหมายที่ใช้บังคับเฉพาะท้องถิ่นที่ยกฐานะให้เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และจะออกเกินกว่าที่กฎหมายให้อำนาจไว้ไม่ได้

พระราชบัญญัติ คือ กฎหมายซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงตราขึ้นโดยคำแนะนำและยินยอมของรัฐสภา

พระราชกำหนด คือ กฎหมายที่พระมหากษัตริย์ทรงตราขึ้นโดยคำแนะนำของคณะรัฐมนตรี
 พระราชกฤษฎีกา คือ กฎหมายที่พระมหากษัตริย์ทรงตราขึ้นโดยคำแนะนำของคณะรัฐมนตรี
 ออกตามรัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติหรือพระราชกำหนด ที่มีบทบัญญัติมอบให้ฝ่ายบริหารคือ
 คณะรัฐมนตรีถวายคำแนะนำพระมหากษัตริย์ ให้ทรงตราพระราชกฤษฎีกากำหนดรายละเอียด เพื่อ
 ดำเนินการให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติหรือพระราชกำหนดนั้น ๆ แล้วแต่กรณี

กฎกระทรวง คือ กฎหมายซึ่งรัฐมนตรีผู้รักษาการตามพระราชบัญญัติหรือพระราชกำหนดได้ออก
 เพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติหรือพระราชกำหนดนั้น ๆ

ประกาศกระทรวง คือ กฎหมายซึ่งรัฐมนตรีผู้รักษาการตามพระราชบัญญัติหรือพระราชกำหนด
 ได้ออกเพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติหรือพระราชกำหนดนั้น ๆ โดยมีขั้นตอนการพิจารณา
 แตกต่างจากกฎกระทรวง

เทศบัญญัติ คือ กฎหมายซึ่งเทศบาลออกเพื่อใช้ในเขตเทศบาล

ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร คือ กฎหมายซึ่งกรุงเทพมหานครตราขึ้นเพื่อใช้ในเขต
 กรุงเทพมหานคร

ข้อบัญญัติเมืองพัทยา คือ กฎหมายซึ่งเมืองพัทยาทราขึ้นเพื่อใช้ในเขตเมืองพัทยา

ข้อบัญญัติจังหวัด คือ กฎหมายซึ่งองค์การบริหารส่วนจังหวัดออกเพื่อใช้ในเขตจังหวัด

ข้อบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบล คือ กฎหมายซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลออกเพื่อใช้ในเขต
 องค์การบริหารส่วนตำบล

2.2 กฎหมายจารีตประเพณี เป็นกฎหมายที่มีได้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่เป็นกฎหมายที่ราษฎร
 รู้สีกันทั่วไปว่าเป็นกฎหมายและรัฐได้ใช้บังคับเช่นนี้เสมือนกฎหมายในรูปลักษณะเดียวกันตลอดมา
 และไม่มีกฎหมายลายลักษณ์อักษรที่บัญญัติภายหลัง บัญญัติแย้งหรือขัดกับกฎหมายจารีตประเพณีเช่นว่า
 นั้น ยกตัวอย่างเช่น การชกมวยบนเวทีราชดำเนิน ถ้านักมวยชกมวยภายใต้กติกาการชกมวยแม้จะทำให้คู่
 ต่อสู้บาดเจ็บหรือถึงแก่ความตาย ก็ไม่มีใครรู้สึกถ้านักมวยมีความผิดฐานทำร้ายร่างกาย หรือฐานฆ่าคน
 ตาย นอกจากนี้กรณีแพทย์ตัดแขนตัดขาคนไข้ โดยความยินยอมของคนไข้ย่อมไม่มีความรู้สึกกว่าแพทย์
 ทำผิดฐานทำร้ายร่างกายจนรับอันตรายสาหัส ทั้งที่มิได้มีกฎหมายใต้อนุญาตให้นักมวยหรือแพทย์ทำได้
 จึงอธิบายได้ว่าการที่กระทำเช่นนี้ไม่เป็นความผิดอาญาเพราะกฎหมายจารีตประเพณีอนุญาตให้ทำได้

3. ลักษณะกฎหมาย

โดยที่กฎหมายแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

3.1 กฎหมายตามเนื้อความ หมายถึง กฎหมายซึ่งบทบัญญัติมีลักษณะเป็นกฎหมายแท้ ได้แก่ ข้อบังคับของรัฐซึ่งกำหนดความประพฤติของมนุษย์ ถ้าฝ่าฝืนจะได้รับผลร้ายหรือถูกลงโทษ ซึ่งแยกองค์ประกอบของกฎหมายตามเนื้อความได้ดังนี้

3.1.1 ต้องเป็นข้อบังคับ คือ ต้องมีข้อความบงการให้กระทำหรือให้งดเว้นกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง

3.1.2 ต้องเป็นข้อบังคับของรัฐ มิใช่ของบุคคลหรือกลุ่มองค์กรใด ๆ ซึ่ง “รัฐ” หมายถึง ราษฎรที่ถูกรวบรวมอยู่ในอาณาเขตอันหนึ่งภายใต้อำนาจอธิปไตยของตนเอง ฉะนั้น การจะเป็นรัฐได้จะต้องมีส่วนประกอบ 3 ประการ คือ (1) ราษฎร (2) อาณาเขต และ (3) มีอำนาจอธิปไตยของตนเอง คือ ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจอธิปไตยของรัฐอื่น

3.1.3 ข้อบังคับต้องเป็นการกำหนดความประพฤติ คือ เกี่ยวกับ การเคลื่อนไหวของร่างกายหรือการงดเว้นเคลื่อนไหวร่างกายอย่างใด อย่างหนึ่ง พึงแต่ความรู้สึกนึกคิดในจิตใจอย่างเดียว กฎหมายย่อม ไม่เข้าไปเกี่ยวข้อง และอันนี้เองที่ทำให้กฎหมายแตกต่างกับข้อบังคับ ของศาสนาและศีลธรรมซึ่งเป็นข้อบังคับที่กำหนดจิตใจด้วย ทั้งนี้ได้ หมายความว่า กฎหมายจะไม่คำนึงถึงจิตใจเสียเลย เพราะการกระทำเดียวกันแต่มีเจตนาในจิตใจแตกต่างกันก็อาจผิดกฎหมายโทษหนักเบา ต่างกัน

3.1.4 ข้อบังคับที่กำหนดต้องเป็นพฤติกรรมของมนุษย์ เนื่องจาก กฎหมายบัญญัติไว้ เพื่อให้มนุษย์อยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุขจึงใช้บังคับ มนุษย์เท่านั้น ถ้าสัตว์กระทำให้มนุษย์ได้รับความเสียหาย กฎหมายย่อม ไม่ลงโทษสัตว์ แต่อาจลงโทษมนุษย์ผู้เป็นเจ้าของสัตว์นั้นได้

3.1.5 ข้อบังคับนั้นถ้าฝ่าฝืนจะต้องได้รับผลร้ายหรือถูกลงโทษ ซึ่งเรียกว่าสภาพบังคับ (Sanction) ของกฎหมาย เช่น การลงโทษ ให้ชำระค่าเสียหายในการฝ่าฝืนกฎหมายทางแพ่ง หรือให้เสียค่าปรับ หรือจำคุกในการฝ่าฝืนกฎหมายทางอาญา เป็นต้น ซึ่งเป็นลักษณะ ประการหนึ่งที่ทำให้กฎหมายแตกต่างจากศีลธรรมและศาสนา

นอกจากกฎหมายตามเนื้อความซึ่งเป็นบทบัญญัติที่เป็น กฎหมายแท้แล้ว ยังมีข้อบังคับหรือระเบียบปฏิบัติที่คล้ายคลึงกับ กฎหมาย แต่มิใช่กฎหมายตามเนื้อความแต่อย่างใด กล่าวคือ

ศาสนา คือ กฎ ข้อบังคับที่ศาสนาต่างๆ ได้กำหนดไว้ เพื่อให้มนุษย์ประพฤติคุณงามความดีจึงเหมือนกับกฎหมายในแง่ที่ต่าง ก็เป็นข้อกำหนดเรื่องความประพฤติของมนุษย์ แต่ต่างกันตรงที่ศาสนาเป็นข้อกำหนดที่ลงลึกถึงความคิด จิตใจ และไม่มีสภาพบังคับที่ชัดเจน หรือเอาจริงเอาจังเหมือนกฎหมาย

ศีลธรรม คือ ความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ว่าการกระทำ อย่างไรเป็นการกระทำที่ชอบ การกระทำอย่างไรเป็นการกระทำที่ผิด คล้ายคลึงกับกฎหมาย คือ ทั้งศีลธรรมและกฎหมายต่างก็กำหนดข้อบังคับแห่งความประพฤติด้วยกัน ที่แตกต่างกัน คือ กฎหมายเป็น ข้อบังคับของรัฐ แต่ศีลธรรมเกิดจากความรู้สึกภายในของมนุษย์ กฎหมายเป็นข้อบังคับที่กำหนดความประพฤติภายนอกของมนุษย์ ซึ่งแสดงออกในรูปของการกระทำ เพียงแต่คิดในใจกฎหมาย ยังไม่เกี่ยวข้องด้วย แต่ศีลธรรมนั้นเพียงแต่คิดไม่ชอบก็ผิดศีลธรรมแล้ว ทั้งนี้ เพราะศีลธรรมมีจุดหมายที่สูงกว่ากฎหมาย คือ ต้องการให้มนุษย์ พร้อมบริบูรณ์ไปด้วยความดีทั้งในทางร่างกายและจิตใจ แต่กฎหมาย เพียงดำรงไว้ซึ่งความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคมและถ้าฝ่าฝืน จะต้องได้รับผลร้ายหรือถูกลงโทษโดยรัฐเป็นผู้กำหนดสภาพบังคับ แต่ศีลธรรมนั้นมนุษย์จะปฏิบัติหรือไม่อยู่ที่ความรู้สึกนึกคิดเป็นคน ๆ ไป ถ้าฝ่าฝืนย่อมมีผลกระทบทางจิตใจของผู้ฝ่าฝืนเอง มากบ้างน้อยบ้าง แล้วแต่ความรู้สึกในศีลธรรมของแต่ละคน

จารีตประเพณี คือ สิ่งที่มนุษย์ปฏิบัติต่อเนื่องกันมา จารีต ประเพณีมุ่งถึงสิ่งภายนอกของมนุษย์เท่านั้น เช่น การแต่งตัว วิธีการ พูด วิธีติดต่อกับบุคคลอื่น รวมถึงวัฒนธรรมด้วย จารีตประเพณี ย่อมเป็นของเฉพาะตัวเพราะเกี่ยวกับว่าเป็นบุคคลชั้นใดชั้นหนึ่งอยู่ใน สังคมใดสังคมหนึ่ง ประกอบอาชีพใดอาชีพหนึ่ง ฯลฯ และอาจแตกต่างกันตามกาลเทศะ จารีตประเพณีมีความประสงค์จะให้มนุษย์มีการ ติดต่อกันสัมพันธ์กันสะดวกและประณีตยิ่งขึ้น ข้อแตกต่างระหว่างจารีต ประเพณีกับกฎหมายโดยสรุปก็คือ จารีตประเพณีเป็นข้อบังคับของ สังคม ของราชรัฐชั้นใดชั้นหนึ่ง หรือของบุคคลในอาชีพใดอาชีพหนึ่ง แต่กฎหมายเป็นข้อบังคับของรัฐ และจารีตประเพณีปกคลุมการดำรงชีพทั้งหมดของมนุษย์ ส่วนกฎหมายควบคุมความประพฤติของมนุษย์เพียงบางประการ นอกจากนี้สภาพบังคับก็แตกต่างกัน ถ้าทำผิดจารีตประเพณีจะได้รับการติเตียนจากสังคมเท่านั้น

3.2 กฎหมายตามแบบพิธี หมายถึง กฎหมายที่ออกมาโดยวิธีบัญญัติกฎหมาย ทั้งนี้ไม่ต้องคำนึงว่ากฎหมายนั้นเข้าลักษณะเป็นกฎหมายตามเนื้อความหรือไม่ เช่น พระราชบัญญัติงบประมาณประจำปี แม้ว่าจะเป็น “พระราชบัญญัติ” แต่ก็ไม่มีลักษณะเป็นกฎหมายตามเนื้อความแต่ประการใด เพราะไม่ใช่กฎข้อบังคับกำหนดความประพฤติของบุคคล ซึ่งผู้ใดฝ่าฝืนจะได้รับผลร้ายหรือถูกลงโทษ กฎหมายตามแบบพิธี แบ่งออกเป็น 5 ประเภท

3.2.1 พระราชบัญญัติ

3.2.2 พระราชกำหนด

3.2.3 พระราชกฤษฎีกา

3.2.4 กฎกระทรวง/ประกาศกระทรวง

3.2.5 ข้อบัญญัติท้องถิ่น ได้แก่ เทศบัญญัติ, ข้อบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด, ข้อบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบล, ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร และข้อบัญญัติเมืองพัทยา

4. ศักดิ์ของกฎหมาย

ศักดิ์ของกฎหมาย (Hierarchy of Law) โดยทั่วไปในทางวิชาการ มีผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้ความหมาย “ศักดิ์ของกฎหมาย” ไว้ว่าเป็นลำดับชั้นของกฎหมาย หรืออีกนัยคือลำดับความสูงต่ำของกฎหมายที่ไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งความหมายไม่เท่าเทียมกันของกฎหมายแต่ละฉบับนั้นพิจารณาได้จากองค์กรที่มีอำนาจในการออกกฎหมาย โดยกฎหมายแต่ละฉบับจะมีลำดับชั้นของกฎหมายในระดับใด ให้พิจารณาจากองค์กรที่ออกกฎหมายฉบับนั้น เช่น รัฐธรรมนูญ เป็นกฎหมายที่ออกโดยองค์กรนิติบัญญัติซึ่งเป็นองค์กรที่ใช้อำนาจสูงสุดอำนาจหนึ่งของประเทศ อันได้แก่ รัฐสภา แต่บางกรณี อาจมีองค์กรอื่นเป็นผู้จัดให้มีกฎหมายในระดับรัฐธรรมนูญได้ เช่น คณะปฏิวัติ ออกธรรมนูญการปกครองซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวเป็นต้น การจัดลำดับศักดิ์ของกฎหมาย มีความสำคัญต่อระบบกระบวนการทางกฎหมายไม่ว่าจะเป็นการการใช้การตีความและการยกเลิกกฎหมาย เช่น หากกฎหมายฉบับใดมีลำดับชั้นของกฎหมายสูงกว่ากฎหมายฉบับอื่นที่มีลำดับชั้นต่ำกว่าจะมีเนื้อหาของกฎหมายที่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายที่มีลำดับชั้นสูงกว่านั้นไม่ได้ หากพิสูจน์ได้ว่ามีความขัดหรือแย้งดังกล่าว ถือว่า กฎหมายลำดับชั้นต่ำกว่าจะถูกลบไป

4.1 เกณฑ์ที่ใช้ในการกำหนดศักดิ์ของกฎหมาย พิจารณาจากองค์กรที่มีอำนาจในการออกกฎหมาย กล่าวคือ รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายที่ออกโดยรัฐสภาและเป็นการใช้อำนาจในการออกกฎหมายร่วมกันของสองสภา คือ วุฒิสภาและสภาผู้แทนราษฎรหรือสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ในกรณีที่รัฐธรรมนูญกำหนดให้มีแค่สภาเดียว ซึ่งเป็นองค์กรสูงสุด ในขณะที่กฎหมายที่มีลำดับชั้นรองลงมาคือ พระราชบัญญัติ พระราชกำหนดจะถูกพิจารณาโดยสภาผู้แทนราษฎรก่อนแล้วจึงผ่านไปยังวุฒิสภาถือเป็นการแยกกันในการใช้อำนาจออกกฎหมาย เมื่อกฎหมายแต่ละฉบับถูกบัญญัติโดยองค์กรที่มีอำนาจในการออกกฎหมายแตกต่างกัน ผลก็คือทำให้กฎหมายแต่ละฉบับมีศักดิ์ของกฎหมายหรือลำดับชั้นของกฎหมายไม่เท่ากัน โดยลำดับชั้นของกฎหมายที่ไม่เท่าเทียมกันนี้ หมายถึง ค่าบังคับของกฎหมายแต่ละ

ฉบับจะสูงต่ำแตกต่างกันไป เช่น รัฐธรรมนูญซึ่งถือว่าเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศและเป็นกฎหมายแม่บทกฎหมายฉบับอื่นที่มีลำดับชั้นต่ำกว่า เช่น พระราชบัญญัติ พระราชกำหนด จะมีเนื้อหาขัดหรือแย้งกับรัฐธรรมนูญไม่ได้ ทั้งนี้ เพราะไม่ว่าจะเป็นพระราชบัญญัติ พระราชกำหนด ต่างก็เป็นกฎหมายลูกของรัฐธรรมนูญ คือ ทั้งพระราชบัญญัติ พระราชกำหนด ต้องอาศัยอำนาจตามรัฐธรรมนูญในการตราเป็นกฎหมาย ดังนั้น จึงเท่ากับว่ากฎหมายลูกจะขัดกับกฎหมายแม่ไม่ได้ ถ้ากฎหมายลูกขัดกับรัฐธรรมนูญ กฎหมายนั้นก็จะมีผลเป็นอันบังคับใช้ไม่ได้

4.2 ลำดับศักดิ์ของกฎหมาย ในปัจจุบันกฎหมายของประเทศไทย มีทั้งกฎหมายลายลักษณ์อักษร กฎหมายจารีตประเพณี และหลักกฎหมายทั่วไป แต่เมื่อพิจารณาแล้วเห็นได้ว่ากฎหมายของประเทศไทย โดยส่วนใหญ่จะเป็นกฎหมายลายลักษณ์อักษร ซึ่งกฎหมายลายลักษณ์อักษรแต่ละฉบับจะมีศักดิ์ของกฎหมายหรือลำดับชั้นของกฎหมายที่แตกต่างกัน สามารถอธิบายโดยเรียงลำดับศักดิ์ของกฎหมายจากสูงสุดไปต่ำสุดได้ ดังนี้

4.2.1 รัฐธรรมนูญ เป็นกฎหมายสูงสุดที่กำหนดรูปแบบการปกครองระเบียบบริหารราชการแผ่นดินตลอดจนสิทธิต่างๆ ของประชาชน นอกจากนี้ รัฐธรรมนูญยังเป็นกฎหมายแม่บทของกฎหมายทุกฉบับ ดังนั้น รัฐธรรมนูญจึงเป็นกฎหมายที่มีความสำคัญมากกว่ากฎหมายทุกฉบับ กฎหมายฉบับอื่นจะบัญญัติ โดยมีเนื้อหาที่ขัดแย้งกับรัฐธรรมนูญไม่ได้ หากขัดหรือแย้งกับรัฐธรรมนูญ กฎหมายฉบับนั้นจะถือว่าไม่มีผลบังคับใช้

4.2.2 พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญ หมายถึง กฎหมายที่อธิบายขยายความเพื่อประกอบเนื้อความในรัฐธรรมนูญให้สมบูรณ์ ละเอียดชัดเจน ตามที่รัฐธรรมนูญมอบหมายและกำหนด โดยถือว่ากฎหมายประเภทนี้มีลักษณะและหลักเกณฑ์พิเศษแตกต่างจากกฎหมายธรรมดา แต่เดิมภายใต้รัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. 2540 ที่มีพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญเป็นครั้งแรกในประเทศไทย ด้วยเหตุที่กระบวนการตราพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญไม่มีความแตกต่างไปจากพระราชบัญญัติทั่วไป ทำให้ไม่แน่ชัดว่าพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญจะมีศักดิ์ของกฎหมายในระดับที่สูงกว่าพระราชบัญญัติทั่วไปหรืออยู่ในระดับศักดิ์เดียวกัน แต่อย่างไรก็ตาม ภายใต้รัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. 2560 ที่ใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันได้มีการกระบวนการตราพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญให้แตกต่างไปจากพระราชบัญญัติทั่วไป โดยให้ความสำคัญกับพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญมากกว่าพระราชบัญญัติทั่วไป

4.2.3 พระราชกำหนด เป็นกฎหมายที่รัฐธรรมนุญมอบอำนาจบัญญัติให้กับฝ่ายบริหาร

คือ คณะรัฐมนตรี โดยคณะรัฐมนตรีจะมีอำนาจในการออกพระราชกำหนดเพื่อใช้บังคับแทนพระราชบัญญัติได้ในกรณีพิเศษตามที่รัฐธรรมนูญมอบอำนาจไว้เป็นการชั่วคราว เพื่อแก้ไขสถานการณ์ เฉพาะหน้าที่ต้องการการดำเนินการที่จำเป็นและเร่งด่วน เพื่อประโยชน์ของประเทศชาติโดยส่วนรวม โดยหลังจากมีการประกาศใช้พระราชกำหนดนั้นแล้ว จะต้องนำพระราชกำหนดมาให้รัฐสภา มาพิจารณาเพื่อขอความเห็นชอบ ถ้ารัฐสภาให้ความเห็นชอบ พระราชกำหนดก็จะกลายเป็นกฎหมายถาวร แต่หากรัฐสภาไม่ให้ความเห็นชอบพระราชกำหนดก็จะสิ้นผลไป ประเด็นที่สำคัญ คือ การดำเนินการใดๆ ก่อนที่พระราชกำหนดจะสิ้นไป ถือว่าชอบด้วยกฎหมาย แม้ภายหลังจะปรากฏว่าพระราชกำหนดจะสิ้นผลไป ดังนั้น การที่คณะรัฐมนตรีจะใช้อำนาจในการออกพระราชกำหนด ควรต้องคำนึงถึงความชอบธรรมและผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ

4.2.4 พระราชกฤษฎีกา เป็นกฎหมายที่กำหนดรายละเอียดซึ่งเป็นหลักการย่อยของพระราชบัญญัติ พระราชกำหนด กล่าวคือ พระราชบัญญัติ พระราชกำหนด ได้กำหนดหลักการสำคัญไว้ซึ่งเป็นสาระสำคัญโดยรวม และให้ออกพระราชกฤษฎีกาโดยอาศัยอำนาจพระราชบัญญัติ พระราชกำหนด เพื่ออธิบายรายละเอียดตามหลักการสำคัญในพระราชบัญญัติและพระราชกำหนดนั้น เมื่อพระราชกฤษฎีกาเป็นกฎหมายที่ออกมาโดยอาศัยอำนาจจากกฎหมายแม่บท คือ รัฐธรรมนูญและกฎหมายอื่นๆ เช่น พระราชบัญญัติ พระราชกำหนดแล้ว พระราชกฤษฎีกาจะมีเนื้อหาที่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติ และพระราชกำหนดไม่ได้ รวมทั้งจะบัญญัติเนื้อหาที่เกินขอบเขตของกฎหมายแม่บทที่ให้อำนาจไว้ไม่ได้เช่นกัน

4.2.5 กฎกระทรวง เป็นกฎหมายที่ออกโดยฝ่ายบริหารและไม่ต้องผ่านการพิจารณาเห็นชอบจากรัฐสภา ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับพระราชกฤษฎีกา แต่กฎกระทรวงมีศักดิ์ของกฎหมายที่ต่ำกว่าพระราชกฤษฎีกา ทั้งนี้ เพราะกฎกระทรวงนั้นผู้ออกกฎหมาย คือ รัฐมนตรีผู้รักษาการตามกฎหมายแม่บทเพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามกฎหมายแม่บท ส่วนพระราชกฤษฎีกาผู้ตรากฎหมาย คือ พระมหากษัตริย์

4.2.6 กฎหมายที่องค์กรส่วนท้องถิ่นบัญญัติ เป็นกฎหมายที่ให้องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นมีอำนาจในทางนิติบัญญัติ คือมีอำนาจในการกำหนดกฎหมายด้วยตนเอง จึงถือว่าเป็นกระจายอำนาจในการบัญญัติกฎหมายไปสู่องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น โดยทั่วไปองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นมีอำนาจในการบัญญัติกฎหมาย ได้แก่ ข้อบังคับตำบล เทศบัญญัติ ข้อบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร และข้อบัญญัติเมืองพัทยา

5. ประเภทของกฎหมาย

5.1 แบ่งตามลักษณะแห่งการใช้ เป็นการแบ่งแยกโดยพิจารณาถึงลักษณะการใช้กฎหมายเป็นหลัก ได้แก่

5.1.1 กฎหมายสารบัญญัติ คือ กฎหมายที่บัญญัติถึงเนื้อหาหรือเรื่องทั่วไป เป็นกฎหมายที่ใช้ควบคุมความประพฤติรวมถึงกำหนดสิทธิและหน้าที่ต่างๆของพลเมืองไว้ เช่น ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประมวลกฎหมายอาญา

5.1.2 กฎหมายวิธีสบัญญัติ คือ กฎหมายที่บัญญัติถึงกระบวนการหรือวิธีการที่จะบังคับหรือดำเนินการให้เป็นไปตามกฎหมายสารบัญญัตินั้นเอง ได้แก่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งหรือประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

5.2 แบ่งตามลักษณะของความสัมพันธ์ของคู่กรณี ได้แก่

5.2.1 กฎหมายเอกชน เป็นกฎหมายที่กำหนดถึงความสัมพันธ์ระหว่างเอกชนด้วย ซึ่งกำหนดถึงสิทธิและหน้าที่ของแต่ละเอกชน รวมไปถึงสิทธิและหน้าที่ของเอกชนที่มีต่อเอกชนด้วยกัน เช่น กฎหมายแพ่ง และกฎหมายพาณิชย์ เป็นต้น

5.2.2 กฎหมายมหาชน เป็นกฎหมายที่ใช้บังคับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ หน่วยงานของรัฐ หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐด้วยกัน หรือความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ หน่วยงานของรัฐ หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐกับประชาชน เช่น รัฐธรรมนูญ กฎหมายปกครอง กฎหมายอาญา พระธรรมนูญศาลยุติธรรม ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง เป็นต้น

5.2.3 กฎหมายระหว่างประเทศ เป็นกฎหมายที่กำหนดถึงกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เนื่องจากประเทศต่างๆ ในโลกต้องมีการติดต่อมีความสัมพันธ์กับประเทศอื่นทั้งในการค้า เศรษฐกิจ และการประสานงานช่วยเหลือในเรื่องต่างๆ ซึ่งกฎหมายระหว่างประเทศอาจมาในรูปของสนธิสัญญา จารีตประเพณี หรือความตกลงกันระหว่างประเทศ

6. การบังคับใช้กฎหมาย

การประกาศใช้กฎหมายเพื่อให้ประชาชนได้รับทราบว่ามีกฎหมายใดออกมาบังคับใช้แล้ว สำหรับประเทศไทยมีการจัดพิมพ์ใน “ราชกิจจานุเบกษา” ทางเว็บไซต์ <http://www.ratchakitcha.soc.go.th>

6.1 วันเริ่มใช้กฎหมาย คือวันที่กำหนดให้กฎหมายที่ได้ประกาศลงในราชกิจจานุเบกษาแล้วมีผลบังคับใช้โดยปกติเมื่อมีการประกาศใช้กฎหมายก็จะมีกำหนดวันใช้บังคับไว้ในกฎหมาย 3 กรณี ดังนี้

1) กำหนดให้ใช้ตั้งแต่วันที่ประกาศในราชกิจจานุเบกษา 2) ให้ใช้ตั้งแต่วันถัดจากวันที่ประกาศในราชกิจจานุเบกษา และ 3) กำหนดให้ใช้ในอนาคต ในกรณีที่ไม่ได้กำหนดวันใช้บังคับไว้ คือ มีการประกาศให้ประชาชนทราบแต่ไม่ได้กำหนดว่ากฎหมายที่ประกาศนั้นจะให้มผลใช้บังคับเมื่อใด วันที่มีผลใช้บังคับอาจกำหนดขึ้นตามภายหลัง

6.2 7.3 สถานที่ใช้กฎหมาย กฎหมายย่อมใช้บังคับได้ทั่วราชอาณาจักร เว้นแต่จะมีบทบัญญัติเป็นการเฉพาะว่ากฎหมายใดให้ใช้เฉพาะในท้องที่ใด หรือให้ใช้บังคับแก่การกระทำหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนอกราชอาณาจักร เช่น ตามบทบัญญัติของพระราชบัญญัติว่าด้วยการใช้กฎหมายอิสลามในเขตจังหวัดปัตตานี นราธิวาส ยะลา สตูล พ.ศ. 2498 กำหนดว่าในการพิจารณาวินิจฉัยคดีแพ่งเกี่ยวกับเรื่องครอบครัวและมรดกของผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามของศาลชั้นต้นในเขต 4 จังหวัด ให้กฎหมายอิสลามว่าด้วยครอบครัวและมรดกแทนประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ หรือการกระทำความผิดบางประเภทที่ได้กระทำขึ้นนอกราชอาณาจักร ก็อาจถูกลงโทษในราชอาณาจักรได้ เช่น ความผิดฐานปลอมแปลงเงินตรา เป็นต้น

แบบฝึกหัดประจำบท

1. กฎหมาย คืออะไร และมีความสำคัญอย่างไร
2. กฎหมายมีที่มาจากสิ่งใด
3. กฎหมายต้องมีลักษณะสำคัญอะไรบ้าง จงอธิบาย
3. กฎหมายแบ่งออกเป็นกี่ประเภท อะไรบ้าง จงอธิบาย
4. จงอธิบายศักดิ์ของกฎหมายมีกี่ลำดับชั้น อะไรบ้าง
5. จงอธิบายความหมายและความสำคัญของลำดับศักดิ์ของกฎหมาย
6. ประเทศไทยมีการกำหนดวันที่บังคับใช้กฎหมายไว้กี่รูปแบบ อะไรบ้าง
7. กฎกระทรวงกับพระราชบัญญัติมีข้อเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร
8. อะไรคือข้อแตกต่างระหว่างกฎหมายมหาชนกับกฎหมายเอกชน
9. อะไรคือข้อแตกต่างระหว่างกฎหมายสารบัญญัติกับกฎหมายวิธีสบัญญัติ
10. ผู้ประกอบวิชาชีพสาธารณสุขชุมชนมีบทบาทที่สำคัญในกฎหมายที่เกี่ยวข้องงานสาธารณสุขอย่างไร

เอกสารอ้างอิง

- นัยนา เกิดวิชัย. (2554). *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมาย*. กรุงเทพมหานคร: เอกซเปอร์เน็ต จำกัด.
เข้าถึงได้จาก
<http://elearning.psu.ac.th/courses/94/%E0%B8%9A%E0%B8%97%E0%B8%97%E0%B8%B5%E0%B9%88%202.pdf>
- ปกรณศักดิ์ มงคลเคหา. (2560). *เอกสารประกอบการสอนรายวิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป*.
อุดรธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.
- มานิตย์ จุมปา และคณะ. (2562). *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป*. กรุงเทพฯ: นิติธรรม.
ยธรรมเนียบ แก้วหอมคำ. (2561). *กฎหมายในชีวิตประจำวัน*. อุดรธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.
- รติกร เจือกโvain. (17 มีนาคม 2565-2566). *กฎหมาย*. เข้าถึงได้จาก สถาบันพระปกเกล้า:
http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=%E0%B8%81%E0%B8%8E%E0%B8%AB%E0%B8%A1%E0%B8%B2%E0%B8%A2#cite_ref-1
- ราชบัณฑิตสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์
พับลิเคชันส์.
- สิทธิกร ศักดิ์แสง นฤมล ตีบวงษา. (2562). *ความหมายของกฎหมายและลักษณะของกฎหมาย: ความ
สมบูรณ์ของกฎหมายที่ส่งผลกระทบต่อการเมืองการปกครองของประเทศไทย. วารสาร
นิติศาสตร์และสังคมท้องถิ่น, 95-118.*